

ΝΙΚΟΥ Β. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

ΜΙΑ ΒΡΑΔΙΑ ΜΕ ΛΥΚΟΥΣ

ΕΚΔΟΣΗ

ΟΜΙΛΟΣ ΦΙΛΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΙΜΕΝΙΚΟΥ

ΠΡΕΒΕΖΑ 2005

Ο σκάρος¹

Νίκου Β. Καρατζένη

Επιμέλεια - γλωσσάριο Αθ. Γ. Ανωγιάτη

«Ἦρθε ο σκάρος, ἦρθε ο χάρος». Με τον στίχο αυτό οι παλιοί νομάδες κτηνοτρόφοι τού ελλαδικού χώρου υποδέχονταν τη σκληρή ασχολία που άρχιζε από τη στιγμή που έφταναν στα χειμαδιά, κατά τον μήνα Χαμένο (Νοέμβριο), που άρχιζε να «χάνει» η μέρα (να μικραίνει) και σταματούσε τον Μάρτιο που μεγάλωνε η μέρα κι άρχιζε ο τόπος να χορταριάζει. Οι φθινοπωριάτικες νυχτιές ήταν ατέλειωτες, τα πρόβατα ήταν γκαστρωμένα, «τα βάρ(ε)γαν τ' αρνιά» και δεν άντεχαν νηστικά ως το χάραμα. Γι' αυτό οι τζιομπαναραίοι τα σκάριζαν (έβγαζαν απ' το μαντρί) το μεσονύχτι ν' αρπάξουν κάνα κλαρί, να κόψουν κάνα σπερδούκλι,² να «σιουμαλίσουν»³, να μαζέψουν κάνα ξεροχόρτι. Ο σκάρος ήταν η στιγμή που δοκιμαζόταν η ανθρώπινη αντοχή στο παράωρο⁴ ξύπνημα, στην αγρύπνια, στο κρύο, στη βροχή, στον αέρα, στο νυχτοπερπάτημα, στις νυχτιάτικες γυαλοπαγιές.

Το ρολόι των τζιομπαναραίων τη μέρα ήταν ο ήλιος και τη νύχτα η Πούλια και τα Ζυγά, όταν είχε ξαστεριά. Έτσι άμα «τσάκιζε» η Πούλια, δηλαδή είχε κάνει τη μισή διαδρομή της κι έγερνε προς τη δύση της, οι πραταραίοι⁵ σκάριζαν τα κοπάδια τους και φύλαγαν να κάμει δρόμο δυο-τρεις οργιές (δυόμισι ώρες περίπου), για να τα ξαναφέρουν στο γρέκι⁶ για ύπνο. Όταν ο καιρός ήταν βροχερός και το σκοτάδι το μεσονύχτι ήταν πηχτό κι αδιαπέραστο, οι νομάδες σκάριζαν τα πρόβατα όταν ένωθαν (ξυπνούσαν). Πάντα είχαν το νου τους στα ζωντανά, αλλά κι αυτά ήταν μαθημένα και σαν ερχόταν η ώρα του σκάρου ήταν ανήσυχα, έκαναν πως προγκούσαν, ξύνονταν για να βροντήσουν τα κυπροκούδουνά τους, δίνοντας έτσι το σύνθημα στον πρατάρη τους να τα φροντίσει.

1 σκάρος < σκαρίζω < σκαίρω = σκιρτώ, πηδώ, χορεύω

2 σπερδούκλι = ασφόδελος, μπουρδέγκι

3 σιουμαλίσουν = ενδεχομένως από το σίμαλος < σιμός = πλατύς, πλακουτσωτός. Τα χόρτα κοντά στο γρέκι ήταν πολυφαγωμένα, άρα κοντά, πλακουτσωτά.

4 παράωρα = πολύ αργά, σε πολύ προχωρημένη ώρα

5 πραταραίοι = τζιομπαναραίοι (πράτα = πρόβατα)

6 γρέκι = χώρος σταβλισμού

Στο σκάρο ακόμα και τα γίδια δεν έφευγαν πολύ μακριά από τα μαντριά τους, αλλά άρπαζαν βιαστικά ό,τι έβρισκαν μπροστά τους να «στομώσουν» την πείνα τους. Σαν είχε φεγγαροβραδιά και γλυκό καιρό, οι τζιομπαναραίοι έβλεπαν όλο το κοπάδι τους και το φύλαγαν από το ξηραμένο⁷, τις θεοσκότεινες όμως νυχτιές είχαν ακονισμένες όλες τις αισθήσεις τους, «δεν κοκούνταγαν καταή» (δεν κάθονταν κάτω), έφερναν γυροβολιά τα πρόβατα ή τα γίδια, σιούραγαν⁸ δυνατά και χούγιαζαν⁹, παρακινούσαν τα σκυλιά ν' αλυχτούν, άναβαν κι από καμιά φωτοκαγιά σε τούφες από πουρνάρι που τα χλωρόφυλλά του έκαναν κρότο. Έτσι πυρώνονταν αλλά και κρατούσαν μακριά τ' αγριοζούλαπα, που πολλές φορές τ' άκουγαν να ουρλιάζουν με παρατεταμένα ουρλιαχτά στα παραπλάγια και στις λογγιές¹⁰.

Στα γκαστρομένα πήγαιναν δυο τζιομπαναραίοι γιατί στο σκάρο γεννούσε κι από κανένα κι ο φόβος να μείνει έξω από το γρέκι ήταν μεγάλος. Ζημιές πάθαιναν από τις αλεπούδες, που μόλις άκουγαν βελαξιά γεννησιάρικου αρνιού, ορμούσαν να το αρπάξουν κι έτσι τσαγκαδεύονταν¹¹ οι προβατίνες κι ήταν μεγάλη η στενοχώρια για τον τζιομπάνο – αν δεν είχε άλλο αρνί διπλάριχο¹² – να το «βάλει» στην προβατίνα που έχανε το δικό της. Τα γεννημένα δεν τα σκάριζαν γιατί είχαν τ' αρνάκια, έτρωγαν αμαλαγιά¹³ κι ήταν καλύτερα βοσκημένα απ' τα ζ(υ)γούρια¹⁴ και τα στέρφα¹⁵, που τα σκάριζαν χωρίς κόπο κάθε βραδιά. Κάποιοι μερακλήδες γαλαριάρηδες¹⁶ («πρατομάχους» τούς έλεγαν οι παλιοί τσελιγκάδες) σκάριζαν και τα γεννημένα, αφού κρατούσαν μέσα στα μαντριά τ' αρνιά, όπως έκαναν και τα κατσικάκια στο σκάρο των γιδιών οι γιδα-ραίοι.

Στις γεναριάτικες γυαλοπαγιές οι στερφαραίοι πούντιαζαν, τους περόνιαζε η παγωνιά ως το μεδούλι, μα αυτοί δεν εννοούσαν να μη σκαρίσουν τα κοπάδια τους, το είχαν σε περηφάνια ν' αφηφούν τ' αγριοκαίρια τής νύχτας. Πολλές φορές που βοσκούσαν κρυφά το βοϊδολίβαδο κάποιας κοινότητας, οι πραταραίοι βούλωναν τα κριαροκούδουνα και τ'

7 Ξηραμένο = ζουλάπια, αγρίμια

8 σιούραγαν = σφύριζαν

9 χούγιαζαν = φώναζαν δυνατά, ιδίως από απόσταση

10 λογγιά < λόγγος = πυκνό δάσος

11 τσαγκαδεύονταν = έχαναν το αρνί τους

12 διπλάριχο = δίδυμο

13 αμαλαγιά = χορτάρι αβόσκητο, ανέγγιχτο

14 ζυγούρι = αρνί ηλικίας 6 έως 12 μηνών

15 στέρφα = μη ετοιμόγεννες προβατίνες και αρσενικά

16 γαλαριάρης = ο βοσκός που φυλάει τα γαλάρια, τις προβατίνες που έχουν γεννήσει κι έχουν γάλα

άλλα μισοκούδουνα για να μην ακούγονται τα πρόβατα και προδίδονται στον αγροφύλακα και στους χωριάτες. Αβάρετοι άνθρωποι, ακόμα και στη νυχτιά κοντά στα ζωντανά τους, να τα βοσκήσουν, να τα περιποιηθούν, να μην κακοπεράσουν και τούς κακοφανεί. Άλλοτε πάλι «απόλαγαν στο σκάρο και το σύνορο»¹⁷ κι όταν τους έπαιρναν είδηση οι συνοριτες έπεφταν γκλιτσιές¹⁸ νυχτιάτικα. Ο αξιότερος ξύλιαζε τον άλλο κι ας είχε εκείνος δίκιο καμιά φορά.

Σαν χαμήλωνε η Πούλια, οι τζιομπαναραίοι ξανάφερναν τα κοπάδια στα γρέκια τους, δυνάμωναν τη φωτιά στο καλύβι, έφτιαχναν κάνα καφέ στα γερόντια που είχαν ξυπνήσει, πύρωναν καμιά ροκίσια φέτα, τη ροκάνιζαν με τυρί, έσβηναν τη δίφα τους κι έγερναν να πλαγιάσουν ως το ξημέρωμα στο φτερό¹⁹ τού κοπαδιού, έξω, με στέγη τον ουρανό και στρώμα κλάρες πουρναρίσιες και ασφάκες. Τότε, τ' απόσκαρο, ήταν φόβος να τούς βάλει στον ύπνο το ξηραμένο, να πηδήξει στο γρέκι και να τούς κάνει ζημιά, γιατί απ' το κρύο, την αγρύπνια και την ορθοστασία, καθώς τυλίγονταν στην κάπα τους, τούς έπαιρνε ο ύπνος κι ήταν δύσκολο να νιώσουν τον πρόγχο των προβατιών. Τα πρόβατα που τα σκάριζαν, το πρωί κοιμούνταν ήσυχα και δεν βιάζονταν να πάνε για βοσκή. Άμα ήταν ασκάριστα από κακοκαιρία, το χάραμα ήθελαν να σπάσουν τον φράχτη.

Τα χινοπώρια²⁰ έκανε γλυκό καιρό, κι αν τύχαινε φεγγαροβραδιά, ο σκάρος ακόμα και στα παράωρα είχε παράξενη γοητεία κι ομορφιά. Μέσα στη γαλήνη τής ερημιάς, ακούγονταν μόνο οι θόρυβοι τής φύσης: το ελαφρό θρόισμα των φύλλων, το απόμακρο γαύγισμα ενός σκυλιού, η μοναχική κραξιά τού νυχτοκόκορα, το ανάριο λάλημα των κουδουνιών, που όλα μαζί συνέθεταν μια απαλή ποιμενική συμφωνία. Μια τέτοια συμφωνία είναι ο ποιμενικός ορχηστρικός σκοπός, ο θρυλικός πια «Σκάρος», που είναι ένας παθητικός, παραπονιάρικος ύμνος τής βουκολικής ομορφιάς, τής γνήσιας και παρθένας ζωής, που μόνο οι νομάδες, τα παιδιά τής βροχής, τού ήλιου, τής νύχτας και τής αυγής την ένιωθαν ως τα κατάβαθα τής ψυχής τους.

Σκάρισμα οι Τζουμερκιώτες κτηνοτρόφοι έλεγαν και το πρωινό αργό ξεκίνημα των προβατιών για τη βοσκή, καθώς και το δειλινό τους σκόρπισμα από τον στάλο²¹ την άνοιξη στα χειμαδιά και το καλοκαίρι στα ξεκαλοκαιριά των βουνών τους. Ο πονεμένος ποιητής Κ. Κρυστάλλης στο «Σκάρο» του περιγράφει το σκάρισμα των κοπαδιών στο μεσονύχτι τού καλοκαιριού από τούς παλιούς πραταραίους.

17 γκλιτσιές = χτυπήματα με γκλίτσες (γκλίτσα < αγκλίτσα < αγκυλίτσα < αγκύλη)

18 απόλαγαν και το σύνορο = παραβίαζαν το νοητό - κυρίως - σύνορο

19 φτερό = άκρη, πλευρά

20 χινόπωρο = φθινόπωρο

21 στάλος = σκιερός τόπος αναπαύσεως των αιγοπροβάτων

Μετά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια οι περισσότεροι Τζουμερκιώτες κτηνοτρόφοι δεν σκαρίζουν τα κοπάδια τους. Τα ορμώνουν (κατευθύνουν) από το βράδυ σε μια κατεύθυνση, συνήθως τα χαμηλώνουν στις πλαγιές, οπότε αυτά μόνα τους βόσκοντας ανηφορίζουν και βγαίνουν σε κάποιο γρέκι, σε κάποιο ανάραχο²² και κοιμούνται. Αν τα «καλλιάζει ο τόπος» δηλ. αν έχουν περιθώριο, τα πρόβατα σκαρίζουν από μόνα τους μια-δυο ώρες πριν φέξει και τραβούν για τα ψηλώματα, ώσπου να φτάσουν κατάραχα²³ και τα βρίσκει το θαμποχάραμα να βόσκουν. Την αυγούλα οι τζιομπαναραίοι παίρνουν τα φιδόστριφτα μονοπάτια, τα «σύρματα»²⁴ που ριγώνουν τις ψηλόραχες τής Πίνδου και σκαρφαλώνουν στις αετοκορφές να σαλαγήσουν²⁵ τα κοπάδια τους τον κατήφορο, ώστε να «πέσουν» στη στρούγκα²⁶ για άρμεγμα.

Όταν όμως υπάρχει περίπτωση να σμίξουν τα πρόβατα μ' άλλα κοπάδια ή να «κρούξουν»²⁷ το ξένο σύνορο, οι πραταραίοι ακολουθούν τα προβατοκόπαδα όλη τη νύχτα «από κοντά», καθώς λένε, και λαγοκοιμούνται στο φτερό, σε μια πλευρά τού κοπαδιού για να τα προσέχουν. Το κρύο τής αυγής κατάραχα μέχρι να «σκάσει» ο ήλιος, ούτε η κάπα η τραγομαλλίσια δεν μπορεί να το αντιμετωπίσει.

Από το νυχτοσκάρισμα των κοπαδιών σε πολλά Τζουμερκοχώρια έχει επικρατήσει και στην καθημερινή ζωή η φράση «αυτός σκάρισε» ή «αυτός είναι σκαρισμένος», που σημαίνει πως το άτομο για το οποίο γίνεται λόγος έχει χάσει τα λογικά του. Κι αυτό, ίσως, γιατί τα πρόβατα στο σκάρο προγκούσαν από τούς θορύβους και τούς φόβους τής νύχτας και λάκιζαν²⁸ (έφευγαν τρέχοντας χωρίς σταματημό στις λάκκες). Κι ο άνθρωπος που χάνει τα λογικά του δεν έχει αίσθηση τού χώρου, τού χρόνου και των πράξεών του.

Έχοντας γράψει, φίλε αναγνώστη, αυτό το κείμενο για τον σκάρο, κατά ένα μέρος είμαι παρελθόν. Ως απόγονος, όμως, ποιμένων διατηρώ τις μνήμες και τα συναισθήματα αυτής της σκληρής και συνάμα ρομαντικής ζωής, συμπάσχοντας με τους ανθρώπους των βουνών. Αν μη τι άλλο, παράγουν πρωτογενώς και τιμίως.

22 ανάραχο = χαμηλότερη από την κορυφή (ενδιάμεση) ράχη

23 κατάραχα = στην κορυφή της ράχης

24 σύρματα = τόπος διέλευσης θηραμάτων και κατά προέκταση «πέρασμα»

25 σαλαγάω = κατευθύνω το κοπάδι στη βοσκή με δυνατές φωνές

26 στρούγκα = περιορισμένος χώρος σταβλισμού, ιδίως για άρμεγμα

27 κρούξουν = ακραγγίζουν (μάλλον από το «κρούω»)

28 λακίζω < λακίς (= σχισμένο πράγμα, ξέσχισμα) : απομακρύνομαι τρέχοντας εξαιτίας φόβου